

кандидат наук з державного управління, старший викладач кафедри міжнародного права та європейської інтеграції Тернопільського національного економічного університету

Стаття присвячена актуальним питанням трудової міграції населення України. Проаналізовано чинники впливу на розвиток трудової міграції на регіональному рівні. Досліджено існуючі проблеми розвитку трудової міграції на регіональному рівні, а також запропоновано напрями їх вирішення.

Ключові слова: регіон, трудова міграція, населення, міграційна політика, мігрант, трудовий мігрант.

РЕГІОНАЛЬНІ ОСОБЛИВОСТІ ТРУДОВОЇ МІГРАЦІЇ НАСЕЛЕННЯ УКРАЇНИ

Постановка проблеми. Актуальність теми полягає в тому, що міграція як суспільний процес набула особливої актуальності в Україні, загалом, і в Західній Україні, зокрема, з кінця 80-х - початку 90-х рр. нашого століття. Це пов'язане, перш за все, із її глобальними масштабами, зміною кардинальної регіональної політичної ситуації, регіональним характером ходу економічних змін, особливостями історичного розвитку регіону, менталітетом його мешканців, культурним розвитком тощо.

В загальному міграційному контексті зростаючого значення набувають зовнішні (поза межі держави, до складу якої входить кожен конкретний регіон дослідження) переміщення громадян, хоча провідними залишаються внутрішні (у межах держави) механічні рухи мешканців.

Таким чином, слід вважати, що міграція набула глобального характеру, перейшовши з субконтинентального на континентальний і

загальнопланетарний рівень. Її феном зачепив такі структурні складові континентів як групи країн, окремі держави, регіони держав, адміністративні одиниці останніх як найвищого, так і найнижчого рівнів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Міграційна проблема завжди була в центрі уваги українських дослідників. Багато наукових інститутів вивчає питання, пов'язані з міграційною рухливістю населення, процесами переселення та адаптації мігрантів, що є серйозною не лише економічною, а й соціально-політичною проблемою сучасної країни. Вітчизняні науковці такі як С. Колос, В. Капітан, Є. Черняк, С. Западнюк розглядають трудову міграцію з погляду економічних, політичних як географічних чинників та В. І. Надрага, А. Буряченко - внутрішній трудовій міграції.

Метою статті є на основі аналізу чинників впливу на розвиток трудової міграції на регіональному рівні дослідити існуючі проблеми, а також запропонувати напрями їх вирішення.

Виклад основного матеріалу. Необхідно розглянути важливі регіональні аспекти зовнішньої, передусім нелегальної трудової міграції, котра стала характерною рисою соціальної дійсності та фактором формування ринку праці трудонадлишкових західних областей України, зокрема Тернопільської.

Державна служба зайнятості України бере участь у розробленні основ державної міграційної політики та її взаємозв'язку з концепціями зайнятості, впливає на регулювання трудової міграції та співробітництво в цій сфері з органами праці інших країн. Важливу роль у цьому процесі відіграють регіональні центри зайнятості, які беруть на себе певні соціально- демографічні дослідницькі функції. При цьому вони керуються вимогою Указу Президента України від 11 липня 2005 р. "Про вдосконалення державного регулювання у сфері зайнятості населення та ринку праці в Україні", в якому поставлене завдання забезпечувати проведення періодичних обстежень домогосподарств з питань економічної активності та трудової міграції населення [1].

Склад трудових мігрантів, як і їх чисельність, упродовж останніх 20 років не залишалися незмінними. Як свідчать дані Держкомстату 2015 р., чоловіки становлять більшість заробітчан – 67,2 %, жінок серед них – 32,8 %. Однак

частка жінок-мігрантів помітно зросла порівняно з 2013 р. (24 %). Статева структура мігрантів відрізняється залежно від країни перебування та характеру робочих місць у ній. Так, чверть жінок-мігрантів працювали в Італії (домашні господарства).

Більшість мігрантів – мешканці міст (55 %). Однак унаслідок того, що сільське працездатне населення в країні менш численне, міграцією охоплено 4 % працездатних городян, тоді як селян удвічі більше (7,9 % працездатних сільських мешканців). Хоча першими працювати за кордоном почали мешканці прикордонних територій, з часом міграція поступово поширилася територією всієї держави [2].

Проте регіональні диспропорції збереглися. Найвищими показниками щодо охоплення міграцією по країні відзначається Захід, де за кордоном працюють 13,2 % працездатного населення. З центру виїжджають на роботу до інших держав 13,8 %, зі Сходу – 13,2 %, з Південного регіону – 12,6 %, а з Північного – 11,4 % працездатних громадян. Вік трудових мігрантів зростає досить швидкими темпами. Якщо за дослідженням Держкомстату 2013 р. середній вік заробітчани становив 36 років, то за даними обстеження 2015 р. – 42 роки. Жінки, які мігрують, дещо старші, ніж чоловіки: їхній середній вік становить 40 років, проте як чоловіків 36 років [3].

Якщо раніше більшість мігрантів намагалися зберегти, бодай формально, трудові відносини в Україні, сприймаючи роботу за кордоном. Трудова міграція: соціальні наслідки та шляхи реагування як вимушений і тимчасовий період у трудовому житті, то на сьогодні сформувався стійкий прошарок заробітчани, які розглядають трудову міграцію як основну діяльність і джерело доходу. Причому жінки частіше, ніж чоловіки, не перебували у трудових відносинах на батьківщині до виїзду.

Участь регіональних центрів зайнятості у визначенні реальних масштабів зовнішньої трудової міграції хоча б з окремих областей викликана тим, що в Україні немає офіційної статистики виїжджаючих на заробітки за кордон, вікового, статевого, професійно-кваліфікаційного складу трудових мігрантів –

наших громадян. Особливо бракує достовірних даних щодо масштабів нелегальної міграції.

За кордоном сьогодні працюють від 3 до 5 млн. українців. Тільки в Польщі налічується до 1 млн. наших працівників. Також цікаво, що за результатами цього дослідження Польща (22,5% від загальної кількості українських заробітчан) обійшла Росію (19,2%) як основна країна призначення для довгострокових трудових мігрантів. За ними ідуть Чехія (18%), Італія (15,7%) і Німеччина (3,2%).

«Статистика говорить про те, що за кордоном легально перебувають близько 5 млн. громадян України. Цифра вражає й вона має тенденції до зростання», – зазначив директор консульського департаменту МЗС України Андрій Сибіга, в Українському домі Варшави на зустрічі з українською громадою.

За його словами, українці найчастіше обирають для проживання Італію, Іспанію, Португалію, Чехію, Росію, Німеччину та Польщу. Дані Державної служби статистики України свідчать, що станом на 1 квітня 2016 року чисельність наявного населення України становила 42,7 млн. осіб без урахування АРК Крим.

Також активні переселення з тимчасово окупованих територій України в центральні та західні області змушує активне населення боротись за високооплачувані посади із переселенцями. Також Державна міграційна служба Україна не може оперативно врегулювати проблемні питання щодо обліку усіх внутрішніх переселенців та великої хвилі напливі біженців із Сирії. У зв'язку із чим не всі переселенці офіційно ідентифіковані і займаються відповідно робітничим ремеслом або погоджуються працювати неофіційно та отримують заробітну плату в конвертах.

Роль державних органів влади в даних проблемних питаннях зводиться нанівець, чим і зумовлюється гостра криза регіональної зовнішньої трудової міграції.

Навіть ті дані статистики, які стають публічно доступними, дозволяють зрозуміти драматичний обсяг міграції робочої сили з України.

Тільки дозволів на роботу сусідня з Україною Польща минулого року видала понад 800 тис., ще 300 тис. - Італія. 60 тис. наших студентів минулого року поїхали вчитися в польські виші, 25 тис. - у німецькі. А тепер додайте сюди статистику з інших країн - і перед вашими очима постане вражаюча реальність: українці масово виїжджають з країни, втративши віру в зміни на краще, пише газета "Експрес" [4].

"Європейці визнають, що не можуть обійтися без наших робітників, як кваліфікованих, так і ні, - говорить експерт з міграційних питань Максим Савлюк. - Скажімо, уряд Чехії затвердив програму, яка дозволяє в прискореному режимі прийняти на роботу півтисячі фахівців з України. Понад усе чехи зацікавлені в будівельних інженерах, фахівцях з інформаційних технологій, проектантах, електротехніках, медиках. А ось поляки активно запрошують на сезонні роботи - збирання ягід, овочів, будівництво".

Основним завданням щодо мінімізації негативних і максимізації позитивних результатів міграції має бути удосконалення державної політики в цій сфері, чітке усвідомлення її цілей, законодавче та інституційне забезпечення їх досягнення. Це є обов'язковою передумовою і для розвитку міжнародного співробітництва, і для продуктивної співпраці між державними органами та неурядовими акторами, діаспорами.

Слід підкреслити, що право громадянина на свободу пересування, у т. ч. виїзд за кордон, є невід'ємним від його права залишатися вдома, тобто мати роботу або власну справу, яка б давала змогу реалізувати себе, забезпечити добробут сім'ї. Але доки існують об'єктивні передумови для трудової міграції, вона має враховуватися при стратегічному економічному плануванні, формуванні політики зайнятості, освітньої політики, розробленні інвестиційних програм і на центральному, і на регіональному рівнях.

Дії держави мають бути спрямовані передусім на:

- створення умов для скорочення виїзду на заробітки за кордон;
- розвиток організованої та безпечної внутрішньої міграції громадян в інтересах задоволення потреб ринку праці України та як альтернативи виїзду на заробітки за кордон;

- захист прав громадян, які працюють за кордоном;
- заохочення повернення мігрантів на батьківщину шляхом максимального використання результатів трудової міграції в інтересах розвитку.

У зв'язку зі значним поширенням нелегального працевлаштування в зарубіжних країнах найважливішим завданням видається забезпечення легальної та регульованої міграції, що може сприяти поступальному розвитку країни, на відміну від міграції стихійної, або організованої кримінальними угрупованнями та заснованої на корупційних зв'язках, яка дестабілізує суспільство. У зв'язку з цим першочергова увага має приділятися забезпеченню легальних можливостей працевлаштування українців за кордоном шляхом укладення двосторонніх та багатосторонніх угод, постійного контролю за їх виконанням.

Перспективнішим напрямом видається досягнення домовленостей щодо циркулярної міграції. Особливого значення набуває укладення двосторонніх угод щодо соціального та пенсійного забезпечення, результативність яких і значення для мігрантів, вочевидь, є вищим, ніж угоди про працевлаштування. Оскільки трудова міграція є важливим чинником добробуту домогосподарств мігрантів, а заробітки мігрантів можуть, у разі їх виробничого використання, мати позитивне значення також і для економічного розвитку регіонів походження, необхідно звернути увагу на розвиток системи послуг, що надаються працівникам-мігрантам банківськими установами з метою здешевлення переказів, покращання умов акумуляції заробітків мігрантів та їх спрямування на розвиток економіки та відкриття нових робочих місць. Варто вивчити можливість зменшення мита на ввіз мігрантами інструментів та устаткування з метою започаткування власного бізнесу в Україні, запровадити схеми надання дешевих кредитів на основі накопичувальних рахунків мігрантів для набуття освіти, вирішення житлового питання, відкриття малого бізнесу. Оскільки позитивний потенціал трудової міграції найповніше може бути використаний лише за умови повернення мігрантів на батьківщину, важливою складовою політики України щодо трудової міграції має бути заохочення

оберткових, циркулярних поїздок, стимулювання повернення заробітчач на батьківщину, сприяння їх реінтеграції. З цією метою необхідно розробити загальнодержавну, а також регіональні, для регіонів, охоплених найбільш масовою міграцією, стратегію діяльності та програми конкретних дій. Посиленої уваги потребують зв'язки із новими діаспорами, що сформувалися за кордоном у результаті нинішньої трудової міграції українців. Необхідно всіляко підтримувати їхнє національно-культурне життя за кордоном, організацію клубів, бібліотек, громадських об'єднань. На окрему підтримку заслуговують українські школи, створені в низці країн перебування мігрантів. Вони є не лише культурними осередками, а й могутнім важелем повернення заробітчач на батьківщину. Адже якщо дитина навчається в українській школі, отримує українські документи про освіту, то, найвірогідніше, життєві стратегії сім'ї пов'язані з Батьківщиною. Доцільно використовувати потенціал діаспор для реалізації програм повернення, зокрема поширення інформації щодо можливостей працевлаштування чи відкриття власного бізнесу на батьківщині. І для розроблення, і для реалізації міграційної політики дуже важливе значення має вдосконалення міграційної статистики, поглиблення наукових досліджень. З цією метою необхідно запровадити регулярні вибіркові обстеження населення для з'ясування обсягів, спрямованості, складу трудової міграції громадян; створити спеціалізований науковий центр, де б на міждисциплінарній основі систематично здійснювалися наукові дослідження міграцій, налагодити постійний інформаційний обмін з країнами-реципієнтами українських працівників-мігрантів. Важливим чинником виконання цих та інших завдань може бути міжнародне співробітництво у сфері міграції. Зокрема, співпраця з країнами призначення щодо врегулювання правового статусу, соціального захисту працівників-мігрантів з України; вивчення можливостей підготовки фахівців певного профілю, наприклад медичних сестер, навчальними закладами України за фінансової підтримки країн, зацікавлених в їхньому працевлаштуванні; досягнення домовленостей щодо запровадження різноманітних схем циркулярної міграції; надання допомоги в реінтеграції мігрантів, які повертаються. Комплексність та різнобічність цих завдань

засвідчує необхідність посилення інституційного забезпечення їх виконання.[5, с. 27-30]

Висновки та пропозиції. Отже, ми вважаємо, що спеціально уповноважений центральний орган виконавчої влади з управління міграцією – Державну міграційну службу – доцільно покласти не лише питання реєстрації, визначення правового статусу та контролю за перебуванням іноземців в Україні, як це передбачається, а й регулювання трудової міграції громадян за кордон.

У разі залишення трудової міграції в компетенції Міністерства соціальної політики, як це є на сьогодні, необхідно створити спеціальний підрозділ, розширити його повноваження та кадрове забезпечення. Яке б рішення не було прийнято, інституційна реформа в галузі управління міграцією потребує дієвої координації діяльності відомств, відповідальних за різні сфери життєдіяльності суспільства, а також місцевих органів влади, акторів громадянського суспільства. З цією метою доцільно створити постійно діючу міжвідомчу комісію з міграційної політики при Кабінеті Міністрів України на чолі з одним з віце-прем'єрів.

Список використаної літератури:

- 1.Ціммер К. Як трудова міграція змінює Україну [Електронний ресурс]. - http://www.kievrus.com/index.php?action=razdel&razdel=11&subrazdel=5&art_id=7&lang=ukr.
- 2.Мільйонам українців за кордоном небайдужа доля України [Електронний ресурс] <http://klichko.org/ua/news/news/milyonam-ukrayintsiv-za-kordonom-nebayduzha-dol-ya-ukrayini>.
- 3.Малиновська О. Міграційна політика в Україні: формування, зміст, відповідність сучасним вимогам [Електронний ресурс] / Олена Малиновська // Аналітична записка М1/2014. – Режим доступу : http://www.i.e.r.com.ua/files//publications/Policy_Briefing_Series/PB_01_migration_2013_ukr.pdf.
- 4.Офіційний веб-сайт Державної служби статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.ukrstat.gov.ua.

5. Малиновська О. А. Трудова міграція: соціальні наслідки та шляхи реагування. – К. : НІСД, 2011. – 40 с.

Drakokhrust T. Regional features of labor migration of population in Ukraine

This article is devoted to current issues of labor migration in Ukraine. The factors of influence of the development of migration at the regional level are analyzed. The existing problems of labor migration at the regional level, and proposed ways of their solution are given.

Keywords: region, migration, population, migration policy, migrants, migrant workers.

Дракохруст Т.В. Региональные особенности трудовой миграции населения в Украине

Статья посвящена актуальным вопросам трудовой миграции населения Украины. Проанализированы факторы влияния на развитие трудовой миграции на региональном уровне. Исследованы существующие проблемы развития трудовой миграции на региональном уровне, а также предложены направления их решения.

Ключевые слова: регион, трудовая миграция, население, миграционная политика, мигрант, трудовой мигрант.